

МИРО ВУКСАНОВИЋ

ПИСАЦ И ЗАВИЧАЈ
(примјер који се сам изабрао)

Да ли повлашћени гост, оvdје, на узвишеном мјесту, може да почне своје казивање без искрене захвалности предсједнику Вукчевићу и осталим часницима, члановима и гостима ЦАНУ, посебно академику Ненаду Вуковићу, Одјељењу хуманистичких наука и Предсједништву, са честитком и задовољством што се обраћа у савремено уређеном здању, као што приличи водећој установи науке и умјетности у Црној Гори, а истовремено с носталгијом и успоменом академика Драга Вукотића, као свог негдашњег заштитника, и академикâ Михаила Лалића, Душана Костића, Нова Вуковића, Жарка Ђуровића, Слободана Калезића и Радомира Ивановића, који су подржавали његове књиге, са сјећањем на Влада Стругара, Дашића, Лакића, Душана Мартиновића и остале који су му прије двадесетак година, сви, са осталима који су с нама, били гостопримни домаћини!

Да ли писац који је примио свечан задатак да говори о свом завичају може да заобиђе чињеницу да је најтеже говорити о ономе што нам је најближе и најпознатије, јер тада нагрну емоције и ријечи, утркују се, стижу одсвакуд, стварају метеж у казивању, у такмичењу шта ће прије бити одабрано, у страху да ли ће стићи близу суштине, без помисли да ће захватити цјелину на начин који је достојан добијеног признања, јер је увијек лакше када о нечему знамо тек неколико ствари, па их лијепо стакмимо и уснопимо да дјелују као да су потпун одговор!

Да ли је овом писцу завичај у треперавој пажњи која га је повијала у колијевци, покривала стручицом и успављивала, у собици чија је половина била на земљи, под прозорчетом одакле се кроз окна на телерима гледало у литице, греде, ластве, прослопе и кур-

деље, гдје су вјеровали да живе ђаво, вјештица и свака караконцула, гдје ће и писац, касније, у зрелим годинама, смјестити радњу свог романа о камену с насловом испод стијења, из точила, јажве и сипара, у тридесет и три реченице, у толико поглавља, о пијанисти који је оставио град у доморју и отишао баш тамо, у стијење под којима је писац рођен и одрастао, да тамо долазник живи у каменој кући, с каменим клавиром, с окамењеним памћењем, да уклесује у камене листре цијелу књигу коју је у међави на дар добио од доброг човјека који му је књигу донио на грудима, под кошуљом и плетеном фањелом, а он је, једину у кући, напамет научио и попијевао њен драмско-епски десетерац!

Да ли је овом писцу завичај у мушкој капи са тамним ободом и црвеним пољем, са златним везом у полукругу гдје су се смјењивали краљевски грб, четири иста слова, почетна слова имена и презимена или владарски знак, како кад, према времену и налетима историје која је толико имућна да не зна шта ће са собом, да ли је ишта природније од истине да је писац из очевих причања одабрао двојицу, једног који је у свему био толико несрећан и у свему толико немоћан да му је остала као заштита само клетва, жестока и јетка, с молбом да њега и његову судбину закопају дубоко, у гроб гдје се мушки пасови копају, али да не забораве његову ријеч као јединог законитог наследника, а другом, на очев наговор, отишао да пажљиво саслуша и дословно пренесе његово казивање како је у касну јесен, осамљен, удовац и старац, из потпланинске кућице кренуо да зимује код кћери и синова што их је с муком школовао, а кад је стигао онамо, у град, на конак код лажљивог сестрића, одмах се вратио да замишља како му потомци живе, али да то не гледа, да самре сам са собом, као што су у два романа овог писца два лика горштака укоричена!

Да ли ћете писцу придржати руку да вам донесе два своја страха, планинска, сињавинска, близу дурмиторска, пастирска и дјетиња, када је у шкриповима, зидинама, бусикама и вртачама гледао сплетове змија, малих и шарених, које су шиштале и палацале језиком, вребале га – мислио је – гдје би се год намјестио да сједе или прилегне, слушао свједочења како је кога змија запунула, ујела или у трк отјерала, како су крпе палили на неколико мјеста одједном да су димови што гушћи, јер змија увлачи дим, не може да га издахне и тако себе дави, а други страх, једнако планински, сињавински, близу дурмиторски, пастирски и дјетињи, растао је од вучјих завијања, зими, у пустој гори, љети у сретању када се чопор појављује главицом, када се сундају са спуштеним реповима, шеткају се и окрећу, а ђачићу се диже коса на глави... и тако, с оба страха који су му долазили на сан, често и све теже, па је

дознавао све о библијској и потпражној змији, о вуку као српском далеком претку и Светом Сави као предводнику вукова, па је као лијек за себе, а понуду другима објавио двије књиге – *Немушћи језик* и *Вучје љрајове!*

Да ли је може бити овај писац добио своје звање тако што му се редовно дешавало када год чује од некога или прочита у књизи или се присјети како је проговарао, увијек једнако, када му било којим путем и начином дође завичајна ријеч, ријетка по изговарању, заклоњена временом, скрајнута као закрпа, као рита, тако некако, овдје невјешто речено, али су му у таквим приликама, око родне ријечи, матерње и временом одаљене, одједном и јасно, истовремено, долазила некадашња чељад која му то исто опет говоре, па му се свака ријеч отварала као цвијет, показивала латице својих значења, мамила га да их заматра као што није никад, можда и као нико, да им загледа распоред сугласника и самогласника, да их изговара, тихо, па гласно, па још гласније, да чује њихов звук и одјек, да им пребира значења, да их гледа као живе створове, да чује како тугују и како се радују, да се по јеванђељском учењу, а на свој начин поједначи са ријечима, да види да је свака ријеч једна судбина, најмање једна, и да од такве грађе и таквог доживљаја, у 878 примјера, напише азбучни роман о ријечима, од А до Ш завичајним, тако да се то прочуло, с ријечју *љора* у наслову!

Да ли је природно што је исти аутор, послије романа о шуми ријечи, видио себе на кућним вратима, на 1.440 надморских црногорских метара, одакле је могао да сабира на десетине назива за брда, омаре, лазине, њиве, влаке, долине, језерине, пропланке, двохиљадите врхове, ђонте, ђувике, ливаде, изворе и потоке, за све на планини и под планином, одакле је дознавао да је свако тамошње надијевање имена, ко зна кад и ко зна како, имало своја правила која нико није смишљао и задавао, која су затајена као све што је творачко од вишег реда, што је, прије свега, намијењено науци о језику, а не књижевности, јер је књижевност друго име за памћење језика на магнетисаним пољима, па је писац чији примјер трпите помислио колико ће малих назива, тачније: назива малих мјеста, смишљених да се лакше људи снађу у својим и околним имањима, да им ситна имена буду оријентири, тако док су људи тамо, као што је трајало док је писац био дијете, па и доцније, али када су из мјеста његовог рођења, близу морачког извора, више семољске висоравни која је вододјелница, када су отуда људи листом одселили, отишли да се не врате, с њима су нестала и она мала имена што их нема ни на војним ни на обичним мапама, па их сада има само 909 у азбучном роману о малим планинским називима писца

који се зори да је тако сачувао завичајне знакове као засебну цјелину, под именицом *земља* у наслову!

Да ли је, онда, с молбом да допустите низање као исповијест која је сјетна и у малом заносу, јер је поетична, с пригушеном тугом, таква као што бива када времешни људи говоре о дјетињству и младости, нарочито када препознају да то раде са наговјешеном жељом да њихов живот још једном почне, што не може бити, али се може снівати, као што је овај сањар оставио запажање у реченици која каже да само понеко личи на своје име, а да сви људи личе на свој надимак, па да ли је онда природна појава и то што је исти подмет у дугачким упитним реченицама (ви ћете рећи још каквим!), после *Ћоре* и *земље* одабрао 919 *људи*, односно 919 надимака и саставио трећи роман, азбучни, такође, тумачећи, увијек добронамјерно, хуморно често, подругљиво никад, о чему ће у једном од двије хиљаде кратких даноноћних записа с осмјехом написати да је његова Црна Гора „једина у свијет земља“ у којој се сви становници препознају по надимцима, па је тако и у роману *Семољ људи*!

Да ли неко од вас, макар по чувењу ако не из читања, види да је ваш гост стигао до своје кључне, завичајне и књижевне ријечи, до калауза који отвара браве од ријечи које је почео да пребројава ускочки лингвиста Милија Станић и стимавао да их има око сто хиљада, да ли сте се увјерили да сваки писац има ријечи расковнике које могу да отворе све њихове реченице и мисли у њима, разумије се, пошто су реченица и мисао једно у истом, па и овај записничар, рачунајући на вашу наклоност, пита да ли је потребно да објашњава да Семољ доиста постоји, да је то буква и четинарка гора, на јужној страни мјеста у којем је подносилац извјештаја рођен, гдје је кућицу обновио, гдје сваког љега долази, одмара се, чита и пише, гдје је било педесетак кућа, прављених по моделу, пола у земљи пола над земљом, до пола зиданих од пола у брвнима, на четири воде, с крстићима изнад сомића, а свака што је грађена прије камених кула прозорима окренута у Семољ, на југ, у свјетлост, онамо куда су, рука руци, на половини тринаестог вијека, додавали сигу, камен по камен, шупљикаст и мек, четврт срезан, да у морачкој жупи сазидају манастир, гдје пред олтаром стоји стољетни *књижарник*, дар удовице с презименом писца, с именом које је без његовог утицаја, чудним случајем, добила и његова мала унука, што није умјесно разлагати, а јесте важно рећи, још једном, да је на Семољу укривено језеро и вододјелница, да јужне воде иду у Морачу а сјеверне воде отичу у Дрину, Дунав и даље, па, ето, да ли је случајно што је семољска ријеч постала калаузна и расковничка писцу што је у азбучном роману написао:

ПАЖИТ

Светица је по ливади распоредио заравњене пабелке. Под њима је отворио мале изворе. Ливаду је покрила млада трава – пажии. И рекао је да увијек, у свако доба, кроз пажии промиче једнака вода, ни мала ни велика, и да се дијели пако што ће јужним краком ићи наниже, испод манастира где авран храни Пророка и где се иконе за сунцем окрећу, па даље, Јадранском мору, а сјеверним краком навише, испод манастира којему ће људи мјесто попоиши и нећа високо изнијети онаквои какав је, па онда даље, ка Црном мору, да ће се пако, као вода у семољској вододјелници, и народ дијелити – док не види да је вода из пажииа испа вода.

Да ли је одвишно, а одвишно је што ишта питам кад сам овако западио, да ли би можда требало потпуније предочити да је свака завичајна ријеч, у мјесту рођења, ако је гласно изговорена, како се често и радило, у дозивању, свађама, пјесми и бречању, свака именица и друга врста ријечи, замицала у семољску гору, у њен осојник, па је писац пожалио што се више не чују као некад и пожелио још јаче кад су лакоми људи новом цадом стигли и немилосрдно посјекли стољетну гору, да некадашње ријечи врати, па му се учинило да за одбегле ријечи нема сигурнијих мјеста од рјечника, јер су рјечници најбоље и најпотребније књиге, па су из тог увјерења и настајали семољски рјечнички романи у којима је на књижевни начин истумачено 2.706 насловних ријечи, а само једна се понавља, и у насловима и у азбучним биочузима, с различитом поентом, као симбол и као примјер како свакодневно постаје књижевно, како шири значења и слике око себе, као кључна ријеч:

СЕМОЉ

Семољ је велики снег, у наметима и кајама, под урвовима, у кијини.

Семољ је велика мајла, тусија, димљива, мокра, на ланини, без издушка, ни ирсии пред носом.

Семољ је облак, црн и тром, заваљан, ленчина, сиушиен и недољедан.

Семољ је чесија трава, висока, искласала, по природолима и лавицама, нећажена.

Семољ је неиредно камено почило, под предама, у сиранама, у вретицама, издробљено, са змијским кошуљицама.

Семољ је ојромна шума, нејролазна, сїолојна и ризична, на осојној сїрани, са изворима и јојоцима, јод јайима најлейших јїица, у вучјем завијању.

Семољ је недоречена јора. У њој расїу речи.

Семољ је јланинска земља. Из ње расїу речи.

У Семољу су људи који су јорасли из речи да населе јору и земљу.

Да ли помишљате, осим онога што сигурно јесте, а то је поми-сао *умије ли јресїаїи, умије ли јријечцем, црїи ћемо на њеовим окукама*, да ли се питате гдје су писцу теме из области која нас је ухватила за уста, о којој сви говоримо, што није књижевност, јер писци више нијесу у средишту пажње, књиге су се премјестиле у колумне, мемоаре и страначке досјетке, најчешће на екранчиће, да ли је, дакле, писац књига о ријечима потрошио коју ријеч о савременим црногорским приликама, да ли се политички офирао – „а не би ни у сану био у САНУ да није окренуо на једну страну, ону, њину, која је гођ”, чује се на више мјеста!

Да ли би оваква казиванка добила оцјену *јромацио їему* ако писац не би признао да се прије двадесетак година уплашио да неко хоће да му узме мјесто рођења, да га претвори у далеко иностранство, што је доживио трагично, што је нормално, јер писац јесте осјетљиво биће или није писац од праве руке, па да ли је било природно да буде међу оним Црногорцима у Србији који су као држављани Црне Горе тражили да се изјасне о судбини своје државе, само о томе питању од кога нема важнијег, па је објавио доста изјава, говора и књигу у којој описује шта му се дешава, а шта се чује на телевизији, понекад о томе љутито и превише оштро, када није послије референдума и оних педесет и пет од сто, само тада, само те године, није дошао у семољски љетни хлад, но је откоро-товао, а послије се привикавао и говорио себи да не зна како би поступио да није из Црне Горе отишао, па је одлучио (и то примје-њује гдје год јавно говори) да не присипа, већ је пријепуно, да не досољава и завађа овамо па да се врати онамо, но да говори помирљиво, да позива на слогу свих у Црној Гори, све тако, као што ће и бити, али не зна кад ће морати да с пасошем долази својој кући и да у њој љетни боравак пријављује у дробњачком Шавнику, али зна да се мало завичајно човјечанство, једна сићушна цивилизација која је имала своја правила, која је постала некадашњи свијет, да се то преселило у његове књиге, да тамо живи и да је због тога вредјело писати, јер ће се увијек човјек питати гдје му је почетак, одакле је кренуо, докле је стигао, шта је узео и шта је немаран заборавао!

Да ли ћете писца разумјети зашто је био тужан, готово несрећан, узбуђен и мало кад тако сажалјив, док је у једној од својих књига детаљно описивао дуги љетни дан планинке која има малу дјецу, која је на катуну, а свакодневно силази у ливаде да косцима однесе ручак и да пласти откосе, с колијевком на леђима и макањом која јој се држи за дно сукње, па све то низао у кратким реченицама, редом, од расвита до поноћи, од уранка до касног конака, да се види зашто је жена одустала и зашто су планинска мала насеља остала пуста, зашто су тамошње куће затворене или затрављене, зашто је грубо речено да је рурално нагло стигло у урбано, тако да се не препознају и да се не признају, па је писац позајмио разборит женски глас и дао му да у четири поеме које се дижу и укрштају над семољским процолима, да свака од четири поеме дубе као сврдло, све о причи и причању, у књизи гдје женски глас почиње признањем:

*Ни у њричу,
ни за њричу,
о чем њричам,
науњричу,
коме је до ваке њриче!*

и набраја, све једанак, пита

*Како ријечима
џио су иџричане
казати њричу
џио није њричана?*

и додаје о самоћи истину

*Најџора је њрича
оџкад се њрича
кад сџмо чељаде
са собом њрича!*

и колика на стотине стихова и на стотине изрека, као што је исти писац, у доба грађанског и вјерског рата, када је лијепа и богата земља претварана у окрвављени архипелаг, из братства и јединства право под нож и пред зрно, када је као немоћну побуну писац у стиховима повезао стотине назива за тамоњег, тамоњу и тамоњих, у црним корицама, што му није било тешко јер у завичајном говору налази читаве ројеве ријечи за једно те исто ако је ружно,

а само букетић ријечи за оно што је добро и лијепо, јер је тамошњи човјек увијек вјеровао да ријечима може одагнати свако зло!

Да ли има љепшег мјеста од овог да писац, у својењу тек начете приче о завичају, помене како је од сродника и других година слушао окамењене *мајијске обрасце* који погађају шта чему слуги, како се призивају радост и несрећа, зашто увијек треба у кућу улазити десним кораком и најприје обувати десну ногу, зашто се не ручава кад су врата од куће отворена, како ће се сигурно родити мушко дијете ако се тек рођена ћерка задоји кроз вучја уста, због чега се коњска плоча држи запретана на сантрачу а црвени кончићи свуда – и у плетеници и у гриви и на роговима и око руке, а од чега штити комадић тисовине у џепу, зашто се кућа не брише пред нечији одлазак на пут, а шљам не избацује кад падне ноћ, зашто су мајке просипале воду за дјецом кад крену у школу, говориле „помакни се с мјеста” кад се чује за несрећу, куцкале чукљевима три пута у дрво, збориле „далеко се казало” и „камен му у вилице”, а најчешће „далеко било”, како је писац који све признаје назвао роман од 446 урокљивих слика, у толико уланчаних прича, међу којима је и она да не ваља крај наложене ватре причати о нађеном гнијезду јер то значи да ће доћи шарка да усмрти птичад, као што не ваља опширно о властитим записима јер ће досада доћи и позобати слушање, па ће писац, по упамћеној опомени „боље икад но никад”, зауставити решетање питањима, с надом да није све пропало кроз решето и да неће главни одјек бити: *далеко било!*

(ЦАНУ, Бесједа по позиву, Подгорица, 1. јун 2023)